

A történelem érettségi a K-T-tengelyen Válasz Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó kritikájára

Kritika és válasz

Érdeklődéssel olvastuk Repárszky Ildikó és Dupcsik Csaba elemzését a történelem érettségi szerkezetében általuk észlelt fordulatról.¹ Kritikájuk komolysága és a felvetett kérdések súlya miatt úgy éreztük, hogy a történelem érettségi tételkészítő bizottság nevében válaszolnunk kell a felvetett problémákra. Ahogy a cikkírók helyesen megállapították, az érettségi bizottság tagjainak anonimitása megnehezíti a nyílt szakmai vitát. Az anonimitás célja valóban az érettségi tisztaságának megőrzése, ráadásul rajtunk kívül álló tényező: a tagság feltétele a titoktartási nyilatkozat aláírása. A bizottság tagjainak nevét most sem fedhetjük fel. Elnökünk személye azonban nyilvános, így most az ő neve alatt fogalmazzuk meg válaszukat az említett kritikára.

Dupcsik és Repárszky kritikájukban abból indultak ki, hogy a kiemelt oktatáspolitikai cél, a kompetenciafejlesztés legfontosabb eszköze a történelemtanításban a forráselemzés. Ennek érvényesülnie kell az érettségi feladatokban is, ám – észrevételük szerint – 2010 ősze óta a feladatokhoz (elsősorban az esszékhez) mellékelt források számában jelentős csökkenés érzékelhető. A kritikusok szerint ez az írásbeli érettségi feladatokat a kompetenciamérés irányából a tárgyi tudás kikérdezése felé tolta el, amit nem helyeselnek. Emellett felróják, hogy a változtatás érdemi kommunikáció nélkül történt. Ezután néhány feladaton bemutatják a források számának csökkenéséből adódó problémákat. Végül felvetnek még néhány, jobbára tárgyi természetű hibát a 2013-as feladatsorokban. Válaszunkban mi is hasonló sorrendet követünk. Először arra adunk magyarázatot, miért csökkentettük az esszéknel a források számát, és ez miért nem változtatott a feladatok kompetenciamérő jellegén. Ezután röviden kitérünk a kommunikációs nehézségekre. Majd válaszolunk a konkrét feladatokat ért kritikákra is, mind a források számát és minőségét illetően, mind pedig a felvetett egyéb szakmai észrevételek vonatkozásában.

Előljáróban érdemes még három tényt leszögezni. Egyrészt a bizottság csak az esszékhez mellékelt források számát csökkentette, a tesztfeladatok nem változtak. Ha a kritikusok vagy bármely olvasó mégis ilyet érzékel, az csak az egyes évek feladatsorai közti természetes fluktuáció: különböző jellegű feladatok más és más mennyiségű és minőségű forrást igényelnek. Ehhez kapcsolódik a másik tény: a bizottság minden évben több feladatsort készít, amelyek közül az Oktatási Hivatal titkosan sorsolja ki az adott vizsgaidőszakban (tavaszi vagy őszi) magyarul és / illetve idegen nyelveken megírásra kerülő feladatsorokat. Ez azt is jelenti, hogy egy összeállított feladatsor akár évekig „lappanghat”, és csak utána kerül nyilvánosságra. Harmadrészt, és ez talán a legfontosabb, sem az érettségi vizsgaleírásban, sem a feladatok és a javítási útmutató pontozási szerkezetében nem következett be semmilyen változás az elmúlt években, hiszen a vonatkozó rendeletek nem módosultak.² Mivel pedig a mindenkori bizottságnak – ha igényesen és önkritikusan működik – az is feladata, hogy a tapasztalatokat levonva folyamatosan fejlessze a feladatsorokat, ha a külső szemlélő érzékeli ezeket a változásokat, akkor annak csak örülni tudunk.

¹ Megérett. A 2013 tavaszi írásbeli történelem érettségi feladatainak és megoldókulcsainak kritikai elemzése; socio.hu, 2013/2. szám

² A 40/2002 OM rendelet tartalmazza a részletes vizsgakövetelményeket és a vizsgaleírást. A történelem vizsgaleírás utoljára 2008-ban változott, amikor a segédeszközként használható atlasz megnevezését pontosították („történelmi atlasz” helyett „középiskolai történelmi atlasz”).

Végül bevezetőnkben hadd jelezzük azt, ami válaszuk több pontján újra és újra fel fog bukkanni. A kritika alcíme ugyan „A 2013 tavaszi írásbeli történelem érettségi feladatainak és megoldókulcsainak kritikai elemzése”, valójában a megoldókulcsokat (hivatalosan: javítási útmutatókat) a kritikusok érdemben nem vizsgálták. Ha ezt megtették volna, több kérdésükre eleve választ kaphattak volna.

A források száma

A 2005–2010 közötti feladatsorok esszéihez valóban rendszeresen sok forrást mellékeltek a szerzők. Három megfontolás vezetett minket a források számának csökkentésekor. 1. Az érettségi vizsgaleírás korlátozza az esszéfeladatok megoldásainak terjedelmét, valamint a feladatsor megírására fordítható időt. 2. A javítási útmutató szerkezetéből fakadóan korlátozott a forráselemzésre adható pontok száma. 3. A javítási útmutató megkülönbözteti a forráselemzésre és az ún. eseményeket alakító tényezők feltárására, azaz az önálló tárgyi tudásra adható pontokat. Bizottságunk sem az esszék hosszát, sem a javítási útmutató szerkezetét nem változtathatja meg, a feladatokat a megszabott kereteken belül kell elkészítenünk. Lássuk érveinket részletesebben:

1. Az érettségi feladatlapon az esszét megadott számú, kipontozott sorra kell írni: középszinten egy rövid esszé legfeljebb 17 sor, egy hosszú 32 sor lehet, míg emelt szinten a rövid szintén 17 sor, a hosszú pedig 49 sor. Könnyű belátni, hogy például a rövid esszék esetében a megadott terjedelemben elképzelhetetlen több forrás elemzése, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a vizsgázónak emellett a problémát el kell helyeznie térben és időben is, valamint fel kell tárnia az eseményeket alakító tényezőket; mindezt pedig szerkesztett, nyelviileg igényesen formált, szakkifejezéseket is felvonultató szövegben kell megfogalmaznia. A javítási útmutató szerint ugyanis mindezekre pontot kap, vagy nem kap, ha nem teljesíti a követelményeket. Ha tehát sok forrás elemzésére kényszerítjük a vizsgázót, éppen hogy hátrányos helyzetbe hozzuk.

2. A javítási útmutató szerint helyes válaszelemekre, ún. itemekre jár pont. Itemenként, ha az teljesen helyes, két pont adható, egy pont, ha részben az, és nulla pont, ha a válasz hiányzik vagy rossz. A források használata kompetencia keretében középszinten rövid esszék esetében egy, hosszú esszék esetében három tartalmi item található a javítási útmutatóban, emelt szinten rövid esszéknél kettő, a hosszúaknál négy. (A tartalmi pontok mellett kompetenciánként két-két ún. műveleti pont is adható, de nem konkrét tartalmi elemekre.) Azaz akármennyit is ír a vizsgázó a forrásokról, azzal csak megadott mennyiségű pontot szerezhethet. Ha egy középszintű rövid esszénél két forrás van, és a diák mindkettőt helyesen értelmezi, akkor az egyiket feleslegesen tette, hiszen a javítási útmutató alapján csak az egyikre adható két pont, a másikra nem jár semmi.

<p>Források használata</p>	<p>M A vizsgázó beépíti válaszába a forrásban található információkat, és következtetéseket von le belőlük. T Rögzíti a birtokleírás valamely lényegi elemét (pl. az uradalom különböző gazdasági épületekkel rendelkező), és ezzel kapcsolatban releváns megállapítást tesz (pl. ez a raktározást és önellátást tette lehetővé) <i>vagy</i> rögzíti, hogy Asnapumban nem éltek kézművesek, és megállapítja, hogy a birtokleírás ezt hiányosságként rögzítette.</p>	<p>0–4 [nem adható: 1 és 3]</p>
-----------------------------------	--	--

A K13 feladat javítási útmutatójának forráshasználatra vonatkozó részlete

3. Ahogy már többször említettük, a javítási útmutató szerint az eseményeket alakító tényezők feltárására, azaz az önálló, a forrásokból ki nem olvasható tárgyi tudásra is jár pont. Ez nem áll ellentétben a kompetenciaméréssel, ugyanis nem a régi típusú kikérdezésről van szó, hiszen a vizsgázónak a feladatkiírás alapján összefüggéseket kell feltárnia. Éppen ezt a célt szolgálja bizottságunk másik lényegi változtatása, amely azonban elkerülte kritikásaink figyelmét. A javítási útmutatót úgy szerkesztettük át, hogy egy-egy itemnél gyakorlatilag csak a válasz témáját, irányát adjuk meg kötelezően, majd utána zárójelben példákat sorolunk fel, amelyek bármelyikét írhatja a vizsgázó, vagy éppen más, releváns megállapítást is tehet. Így a vizsgázónak nem kell feltétlenül azt írnia, ami a feladatíró fejében megszületett, de az is elkerülhető, hogy bármilyen helyes(nek látszó) megállapítás pontot érjen.³ Ráadásul a pontozást merőben igazságtalanná tenné, ha egyazon tartalmi elemért forráshasználat és eseményeket alakító tényezők feltárása címen is lehetne pontot szerezni. Márpedig ha több forrás szerepel egy feladatnál, akkor azok a téma több aspektusát is lefedik, amelyek pedig biztosan előbukkannak az eseményeket alakító tényezőknél. Ha pl. a K13 feladatnál még egy forrást adtunk volna, akkor az nyilván tartalmazott volna valamely utalást az árutermelés visszaszorulására, a paraszti kötelezettségekre, az uradalom szerkezeti elemeire stb. Ezekre akkor vagy kétszer lehetne pontot kapni (hiszen az eseményeket alakító tényezők között is megjelennek), vagy ha onnan kivennénk őket, akkor helyettük más, tehát összességében még több ismeretet kellene elvárnunk. Ez a módosítás pedig a feladat egyre nehezebbé válását eredményezné.

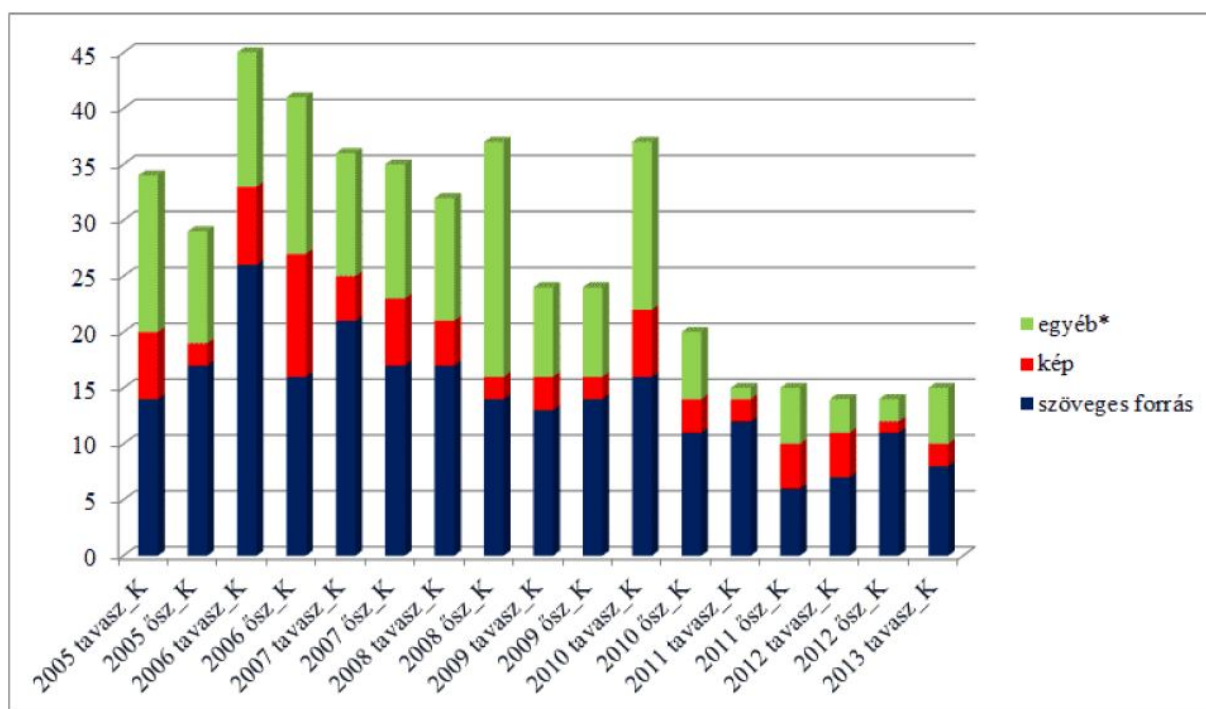
<p>Eseményeket alakító tényezők feltárása</p>	<p>M A vizsgázó bemutatja a kora középkori uradalom gazdasági szerepét. T Rögzíti, hogy a kora középkor gazdasági alapegysége az uradalom volt, és ezzel kapcsolatban lényegi megállapítást tesz (pl. árutermelés / kereskedelem / pénzgazdálkodás visszaszorulásával önellátó gazdálkodás vált általánossá; lakossága a föld terményéből élt / mindenről maga gondoskodott). T Rögzít egy további tényt az uradalmakkal kapcsolatban (pl. csak csekély mezőgazdasági felesleg keletkezett; a paraszt terményszolgáltatással és munkaszolgáltatással tartozott; az uradalomhoz falu, szántó, legelő, erdő tartozott), és ezzel kapcsolatban lényegi megállapítást tesz (az uradalom raktározó és újraelosztó szerepet is betöltött; biztosította a birtokosok ellátását; központja az udvarház volt).</p>	<p>0–6 [nem adható: 1 és 4]</p>
--	--	--

A K13 feladat javítási útmutatójának tárgyi ismeretekre vonatkozó részlete

Összegezve tehát a források számát a javítási útmutató szerint adható tartalmi elemek számához igazítottuk: középszinten a rövid esszék esetében egy, a hosszúaknál három, míg emelt szinten a rövideknél kettő, a hosszúaknál pedig négy forrást adunk meg. (Ettől csak akkor térünk el, ha a feladat kifejezetten két forrás valamilyen szempontú összehasonlítására szólít fel.) Ezzel az egységesítéssel elértük, hogy a vizsgázók pontosan kétszer annyi tartalmi pontot (itemenként 2-2 pontot) kaphatnak, amennyi a megadott, elemzendő források száma.

³ A korábbi gyakorlat ugyanis számos félreértésre/félreértelmezésre adott lehetőséget. Volt, aki javító tanárként csak a megoldókulcsba írt példát fogadta el, más épp ellenkezőleg gyakorlatilag mindenféle választ elfogadott (mondván: a javítókulcsban csak példák szerepelnek). Ugyanígy természetesen az észrevételt (fellebbezést) benyújtó diákok is gyakran hivatkoztak arra, hogy a javítási útmutató csak egy lehetséges példát említ, azaz bármilyen más gondolat is elfogadható/elfogadandó.

Úgy látjuk, hogy a források számának csökkentése nem tette kevésbé kompetenciamérővé az esszéfeladatokat. Egyrészt kompetenciákat nem csak forráselemzéssel lehet és kell mérni. Maradva a vizsgált feladtnál, történelmi kompetenciának tekintjük, ha a vizsgázó képes az áruterelés visszaesését, a korabeli technológiát vagy éppen társadalmi szerkezetet összefüggésbe hozni a feladat témájával. Kompetencia ez a javából abban az esetben is, ha mindezt külön forrás nélkül, a megtanult tananyag megfelelő rendszerezésével kell a tanulónak megtennie. Másrészt a túl sok forrás nem segíti a vizsgázót. A kritikusaink által készített oszlopdiagram nemcsak azt mutatja meg, hogy csökkentettük a források számát, hanem azt is, hogy 2010 előtt a források száma teljesen esetleges volt és folyamatosan változott (a középszintű feladatsorokat tekintve két szélső értéke 22 és 44 volt). Azaz kiszámíthatatlan volt, mennyi forrás járul egy feladathoz, a vizsgázók akár kétszer annyi vagy épp feleannyi forrásra is számíthattak. 2010 ősze – bizottságunk által készített első feladatsorok nyilvánosságra kerülése – óta a források száma kiegyensúlyozott, állandó, és ami a legfőbb: logikus.⁴ A kompetenciamérést tovább segíti az a másik fejlesztésünk – amely szintén elkerülte kritikusaink figyelmét –, hogy egységesítettük a javítási útmutató tartalmi itemeinek kételeműségét: a diaktól egy információ rögzítését, és azzal kapcsolatban egy megállapítást várunk. Így a pontozáskor egységesen és következetesen lehet szintezni az ismereteket egyszerűen felsoroló, és a történelmi kompetenciákat mozgósító tanulók válaszai között.

A források száma a középszintű érettségi feladatsorokban (Dupcsik–Repárszky)

Ha megvizsgáljuk a régebbi, sok forrást felvonultató érettségi feladatok javítási útmutatóit, érdekes dolgokra bukkanhatunk. Előfordult olyan, hogy egy forrás a javítási útmutatóban meg sem jelent. Pl. a 2006-os K13 feladat rövid esszéjéhez 7 (!) forrás tartozott. Ezek közül a

⁴ Ez a rendszer azt is egyértelművé teszi, hogy egy forrásról csak egy elemzést kell készíteni. Nyilván hosszabb vagy összetettebb források lehetőséget adnának több elemzés elvégzésére is. Évek óta konzekvensen azt a gyakorlatot követjük ilyen esetekben, hogy a forrást egy üres sort közbeiktatva két vagy három részre bontjuk, s ezáltal világosan látható a vizsgázó számára, hogy az adott forrással kapcsolatban hány elemzést kell elvégeznie. Így sajnos a cikkírók által elvégzett összesítés sem stimmel teljes mértékben, hiszen ők adott esetben a két vagy három részre bontott forrást is egynek számolták.

szerzetesek napirendjére, ill. a falusiaknak a templom körül forgó életére vonatkozó forrásra a javítási útmutató még csak nem is utalt. Az a diák tehát, aki ezeket értelmezte, potyára tette. Aztán volt példa arra, hogy vagylagosan lehetett egyik vagy másik forrás elemzésére pontot kapni. Ugyanebben a feladatban vagy arra járt pont, hogy a tanuló az egyház Istentől eredeztetett hatalmáról írt, vagy arra, hogy a szerzetesség kulturális szerepéről. Azaz megint felesleges munka volt mind a kettő elemzése. Végül a leggyakrabban az fordult elő, hogy a forrásból kiolvasható információért az eseményeket alakító tényezők címén lehetett pontot szerezni. Ugyanennél a feladatnál maradva: a vizsgázó az eseményeket alakító tényezők keretében kapott pontot, ha az egyház és a világi hatalom viszonyát elemezte. Pedig erről képi forrást is kapott: Krisztustól a pápa a mennyek kulcsát, míg a császár kardot vesz át. Ez szöges ellentétben áll az érettségi vizsgaleírással. Kiragadott példánk talán érzékelteti, milyen lehetetlen feladat előtt állt az a vizsgázó, aki 17 sorban 7 forrást volt kénytelen elemezni, hogy aztán egyért kapjon pontot, vagy megpróbálhatta kitalálni, melyikért jár pont a javítási útmutató szerint. A nagyszámú forrással teletűzdelt korábbi feladatsorok szerzőinek védelmében el kell persze azt is mondanunk, hogy a források ilyen bősége nem volt véletlen. Az új, kompetenciaalapú érettségi bevezetésekor széles körben elterjedt az a félelem, hogy az új feladattípusok miatt tömeges bukás várható. Ezt próbálták a szerzők elkerülni úgy, hogy megkönnyítették a vizsgázók dolgát azzal, hogy a forrásokban rejtették el az amúgy saját ismeretek alapján feltárandó összefüggéseket, tényeket.

13. A feladat a középkorral kapcsolatos.

(rövid)

Mutassa be a források és ismeretei alapján az egyház szerepét a középkori művelődésben és a mindennapokban!

Krisztus a pápának a mennyország kulcsát, a császárnak pedig kardot ad.

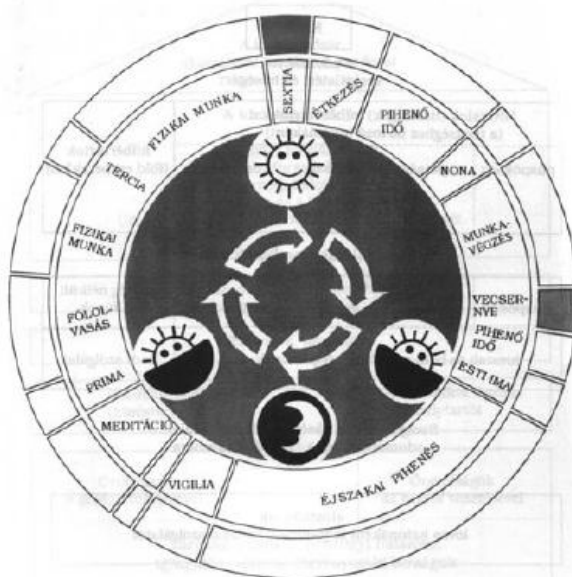

Kódexmásoló szerzetes

Arató szerzetes

„Isten háza tehát, amelyet egynek hiszünk, három részre oszlik: egyesek imádkoznak, mások harcolnak, és ismét mások dolgoznak. Ez a három rész, mely együtt létezik, nem szenvedheti a szétválasztást. A szolgálat, amit egyik végez, a mások kettő munkájának a feltételét adja, mindenki a maga részéről köteles az együttest segíteni.” (Adalbéron: Vers II. Róberthez, a frankok királyához)

A Benedek-rendi szerzetesek napirendje

„A jobbágyok vasárnaponként a templomba jártak misére, itt kötöttek házasságot, itt keresztelték meg a gyermekeiket, s elhunyt hozzátartozóikat a templom körüli temetőben helyezték végső nyugalomra. A nagy egyházi ünnepeken ugyancsak a templomban gyűltek össze, majd a templomkertbe vonultak, ahol a földesúr bort és húst méretet ki számukra.” (tankönyvi szöveg)

„Jaj annak, kit a végső perc halálos bűnben talál. Boldogok, kik szent akaratodban megnyugosznak.” (Assisi Szent Ferenc)

Források használata	<p>M A vizsgázó válaszába beépíti a forrásokban található információkat, és egyszerű következtetéseket von le belőlük.</p> <p>T Pl.: megállapítja, hogy a középkori egyház hatalmát Istentől (Krisztustól) eredezteti vagy a szerzetesrendek jelentős szerepet játszottak a középkori kulturális életben, illetve a munkakultúra elterjesztésében, és megállapítja, hogy a korszakot a különböző társadalmi csoportok közötti és belüli kölcsönös szolgálat (függés) rendszere határozta meg vagy hogy a keresztény tanítások (pl. isten előtti egyenlőség, végítélet) is hozzájárultak a hűbéri viszonyok létrejöttéhez.</p>	0-4
Eseményeket alakító tényezők feltárása	<p>M A vizsgázó feltárja, hogy a keresztény tanítások, egyházi előírások alapvetően meghatározták a korszakban az egyes ember és a társadalom életét.</p> <p>T Pl.: rögzíti, hogy a keresztény egyháznak jelentős szerepe volt a létrejövő és megerősödő királyi (császári) hatalom törvényesítésében és megállapítja, hogy az egyházi és a világi hatalom között megszülető hatalommegosztás szerepet játszott a rendiség későbbi létrejöttében.</p> <p>T Pl.: utal arra, hogy a keresztény előírások, szokások (pl. ima, böjt) jelentős mértékben meghatározták az emberek és a mindennapok életét és megállapítja, hogy a templomok voltak a közösségi élet legfontosabb színterei.</p>	0-6

A 2006-os tavaszi K13 feladat javítási útmutatójának részlete

Szintén újítás, s ezt a kritikusok elismerően meg is jegyzik, hogy a javítási útmutatóban megadjuk a forrásaink lelőhelyeit is. (Azért csak ott, mert a feladatlapon – néhány esetben szándékaink ellenére – a forrásmegjelölés segítene a feladat megoldásában). Ezt minden feladatlaponként megteesszük. A 2013-as középszintűnél azért hiányzik, mert az még korábban készült, de a sors úgy akarta, hogy csak most kerüljön nyilvánosságra.

Úgy véljük, és a javító kollégáktól érkezett visszajelzések ebben meg is erősítettek bennünket, hogy változtatásaink javították az esszéfeladatok és a javítási útmutató belső koherenciáját, s ez összességében mind a vizsgázónak mind pedig a javító tanároknak kedvezőbb helyzetet teremtett. Másrészt bizonyos – bár tagadhatatlanul nem tökéletes – kommunikáció folyt, hiszen a bizottság elnöke minden vizsgaidőszakban az érettségi megírásának napján találkozik a multiplikátorokkal, akikkel a javítókulcs áttekintésén túl az érettségit érintő egyéb szakmai kérdésekről is tanácskozik. Ezek a multiplikátorok aztán saját körzetükben képzik a javításvezetőket (közben továbbadják a szükséges információkat), s egyben legtöbbször felelősen vezetik, ellenőrzik is a javító tanárok munkáját. Ilyen módon minden érettségizető kollégához eljuthatott a bizottság „üzenete”, illetve fordítva is működik az észrevételek becsatornázása. Ebben a jól működő rendszerben a kritikát megfogalmazó kollégák is szabadon kapcsolódhatnak az érettségivel kapcsolatos belső (nem nyilvánosság előtt folyó) szakmai diskurzusba. 2010-ben egyébiránt felmerült a tervezett és végrehajtott változtatások hivatalosabb formában való „kommunikálása” is, végül mégis az imént említett eljárás mellett maradtunk. Mindezen mentségek ellenére utólag úgy látjuk, meg kellett volna próbálnunk hangosabban kommunikálni változtatási szándékainkat.

A források feladatonként

A következőkben válaszolunk az azokat a feladatokat ért kritikákra, amelyeknél a források számának csökkenését látják problémának kritikusaink.

2013 K13

A cikk megállapításával ellentétben a forrásban felsorolt termények és épületek nem irrelevánsak, ezek jelentik a forrásból rögzítendő információt, amelyből valóban az önellátásra lehet következtetni: éppen ez a feladat lényege. Középszinten ugyanis ezt kell tudni. Azzal a felvetéssel, hogy egy vizsgázót „becsap” a forrás, és fogalmazásában – annak ellenére, hogy a feladat kiírása a kora középkori uradalmat jelöli meg témaként, a forrásmegjelölés pedig Nagy Károly korszakát időszakként – az érett középkorról ír, nem kívánunk foglalkozni.

2012 K14

A feladatnál forrásként valóban csupán egy tank képe látható. Nem gondoljuk azonban, hogy ez pusztán illusztráció lenne! A javítási útmutatóból ki is derül, hogy a vizsgázó a képről leolvashatja, milyen szerepet játszott a tank a háború végén (pl. lövészárkok áttörése). Természetesen ezt fejből is tudhatja, ebben az esetben a kép valóban csak emlékezteti, de akkor ez minden forrásra igaz. A képi forrásoknál el kell kerülnünk egy másik csapdát is. A diákok jelentős részének – különösen a középszinten vizsgázóknak – nehézséget jelent a képi források elemzése, a szövegekkel könnyebben boldogulnak, mivel azokból mindig lehet idézni. Ezért igyekszünk egyszerűen értelmezhető képeket mellékelni, mint ahogy a tank fényképét is ilyennek véljük.

Források használata	M A vizsgázó beépíti válaszába a forrásban található információkat, és következtetéseket von le belőlük. T Rögzíti, hogy a világháború egyik technikai újdonsága a tank volt, és alkalmazásával kapcsolatban lényegi megállapítást tesz (pl. a tankok a háború végén játszanak csak döntő szerepet, részben a tankok teszik lehetővé a lövészárkok-rendszer áttörését, a lánctalp tette képessé a tankokat a lövészárkokon/nehéz terepen való áthatolásra).	0–4 [nem adható: 1 és 3]
----------------------------	--	------------------------------------

A 2012-es K14 feladat javítási útmutatójának részlete

2013 K14

Ennél a feladatnál általános elvünktől eltérően két forrás is szerepel.⁵ Ebben az esetben valójában nem két külön elemzendő forrásról van szó, a BT működésének bemutatása történhet a kép vagy/és a forrás alapján is, a két forrás egymást erősíti. A megoldókulcs bemutatja, hogyan lehet a mellékelt képet elemezni (az iraki diktatórikus rendszer veszélyes a békére, a nemzetközi közösség tárgyalóasztal mellett igyekszik megoldani a problémákat / a BT határozat kötelező érvényű). A forrásnak nem az a szerepe a feladatokban, hogy, mint a cikkírók elvárnák, „segítse” a téma – jelen esetben az ENSZ BT működésének – megértését (erre a tanulási folyamatban volt idő és lehetőség), hanem, hogy a vizsgázó azt elemezve bizonyítsa: képes volt az elmúlt években elsajátítani a forráselemzéshez kapcsolódó kompetenciákat. A feladat első mondata valóban általánosságban kérdez rá az ENSZ működésére. A feladat második mondata pedig azt kéri, hogy a vizsgázó „térjen ki” a hidegháború alatti működés kérdésére. Szó sincs arról, hogy összemossánk a korszakokat, csupán az általános feladathoz – ahogy ez az esszék jelentős részénél gyakorlat – egy részkérdést is feltettünk.

⁵ Ilyen esetben a gyakorlat szerint úgy jelezzük, hogy nem két különálló elemzést kell végezni, hogy a szöveges forrást a képi köré rendezzük el.

Források használata	<p>M A vizsgázó beépíti válaszába a forrásokban található információkat, és következtetéseket von le belőlük.</p> <p>T Rögzít a Biztonsági Tanács munkájával kapcsolatos valamely tény az Alapokmány és a kép alapján (pl. a BT-t az ENSZ Alapokmányában megfogalmazott rendelkezések jogosítják fel cselekvésre, az iraki diktatórikus rendszert a békére veszélyesnek ítélték), és ezzel kapcsolatban valamilyen érdemi megállapítást tesz (pl. a nemzetközi közösség tárgyalóasztal mellett igyekszik megoldani a problémákat; a Biztonsági Tanács határozatai az ENSZ tagállamok részére kötelező érvényűek).</p>	<p>0–4 [nem adható: 1 és 3]</p>
----------------------------	---	--

A 2013-as K14 feladat javítási útmutatójának részlete

2013 K3

Ebben feladatban a három város képe valóban csak illusztráció: nem a megadott látképek, illetve térkép alapján kell eldönteni, hogy Sopron, Selmecbánya és Mezőkövesd melyik várostípushoz tartozik. Ebben az esetben tehát bizonyára lehetett volna a különböző várostípusok sajátosságait jobban bemutató képeket mellékelni. Úgy véljük, hogy az ilyen, kizárólag illusztratív képek kifejezetten ritkák feladatainkban. Ennél a konkrét feladatnál is csak azt a célt szolgálják, mint a tankönyvekben szereplő illusztrációk: megkönnyítik a tagolt olvasást, pihentetik a sok szövegtől fáradó szemet.

2013 K1

Ennél a feladatnál, kritikaink állításával szemben a források egyáltalán nem illusztrációk. Szerintük az olyan típusú feladatok, amelyekben források alapján személyeket (fogalmakat, helyszíneket stb.) kell felismerni, nem igényelnek forráselemzést, vagyis tulajdonképpen azonosak a forrás nélkül feltett, régi típusú tesztkérdésekkel („Ki volt az a személy ...?” stb.). A mi véleményünk az, hogy az ilyen típusú feladatok a forráshasználathoz kapcsolódó fontos kompetenciákat mérnek (releváns információk kigyűjtése és értelmezése). Hosszas forráselemzést valóban nem igényelnek, hiszen ezek tesztfeladatok, nem esszék. Külön furcsálljuk az általánosítást, miszerint „számos olyan eset van”, „amikor vannak ugyan forrás(ok), de azok elemzést gyakorlatilag nem igényelnek”. Ez egész egyszerűen nem igaz, és kritikaink sem támasztják alá állításukat tényszerűen cikkükben.

Tárgyi tévedések

Végül válaszolunk a tárgyi tévedéseket szemünkre vető kritikai megjegyzésekre is.

2013 K12 és E12

A két feladat valóban két különböző definíciót használ a cigányságra. Ennek oka egyszerű: két különböző feladatsor egy-egy feladatáról van szó, amelyeket különböző összetételű bizottságok, különböző időpontban készítettek, majd a sorsolás után egy vizsgaidőszakban kerültek megírásra két különböző vizsgaszinten. Mindemellett úgy gondoljuk, hogy amennyiben a témával foglalkozó szakemberek az elmúlt évtizedek alatt különböző definíciókat használtak (láthatóan még a cikket író szerzők is korrigálni kényszerülnek időnként saját korábbi állításukat), akkor nekünk tételkészítőknek is szabad használnunk ezeket a különböző tanulmányokat és kutatási eredményeket. Így valóban „hálátlanságnak” érezzük, hogy Dupcsik Csaba szemünkre veti saját „óvatlan” megfogalmazásának („az

»önbevallás« határesetének tekinthetők») félreértését, azaz hogy azt írtuk, a felmérés önkéntes bevalláson alapult.

A K12 feladat c) kérdésére viszont kizárólag egy jó válasz adható a felsoroltak közül. A b) részkérdés az egész korszakban (1920–1990 között) zajló folyamatos növekedésre vonatkozik, a c) részkérdés pedig ennek az okára. A többségi lakosság csökkenése rossz válasz, mivel arra csak 1980 után került sor, nem az egész korszakban.

2013 K19

Kritikusaink szerint nem tekinthető demográfiai fordulatnak a lakosságszám csökkenése, hiszen régebbi tendenciák folytatásáról van csupán szó. Utóbbival nem is vitatkozunk, sőt a javítási útmutató szerint éppen ennek tudását várjuk el. Azt azonban nem fogadjuk el, hogy a népesség számának csökkenése ne lenne fordulat attól még, hogy okai régebbre nyúlnak.

Kritikusaink sajnos újra összekeverik a forráselemzést az önálló tárgyi tudással. Problémásnak tartják, hogy a születésszám csökkenése nem olvasható ki a táblázatos forrásból, mégis elvárjuk ezt az ismeretet. A javítási útmutató korábban már bemutatott szerkezete adja meg a probléma nyitját: nem forráselemzésként, hanem az eseményeket alakító tényezők feltárásaként (azaz annak értelmezéseként, hogy miért is következik be a forrásból kiolvasható fordulat) várjuk el az adott ismeretanyagot. A születésszám visszaesésére vonatkozó fejtegetés pedig nem hibás attól, hogy a jelenség a XIX. század végétől megfigyelhető: a zárójelben felsorolt példák java része akkortól igaz. Mivel az érettségi kiírás megköveteli a demográfiai folyamatok alapvető ismeretét, az érettségien nemcsak a népességszám kérhető számon, hanem a születések és halálozások számának alakulása is.

Források használata	<p>M A vizsgázó beépíti válaszába a forrásokban található információkat, és következtetéseket von le belőlük.</p> <p>T Rögzíti az 1980-as népszámlálásig kimutatható népességnövekedést, és megállapítja az utána következő időszak népességcsökkenésének tényét, okait.</p>	<p>0–4 [nem adható: 1 és 3]</p>
Eseményeket alakító tényezők feltárása	<p>M A vizsgázó alapvetően a magyarországi népesedési mutatókban bekövetkező változásokat mutatja be, és bemutatja a lakosságszám csökkenésének legfontosabb okait.</p> <p>T Rögzíti, hogy a születésszám, majd a 80-as évektől a népességszám csökkenése számos társadalmi jelenséggel (pl. nők munkába állása; városiasodás; értékrend változása; életszínvonal romlása stb.) magyarázható, és megállapítja, hogy a mindenkori kormányzatoknak a folyamat megállítására kidolgozott programja (pl. gyés) eredményes volt / csak korlátozott eredménnyel járt.</p>	<p>0–6 [nem adható:]</p>

A K19 feladat javítási útmutatójának részlete

2013 K20

Válaszolunk ugyan a feladatot ért kritikára, azonban egyetértünk a megfogalmazóival: ez csakugyan „szörszálhasogatás”. Az érettségizőktől a vizsgán az iskolában megszerezhető ismereteket várhatjuk el csupán, azokat, amelyek szerepelnek a tankönyvekben, és amelyekről a kollégák is értesültek már. Ez azt jelenti, hogy a legfrissebb kutatási eredmények eddig sem és ezután sem képezik részét az érettségi tematikának.

A feladat forrásai valóban különböző cigányfogalmakból indulnak ki. Ez egyrészt a források feliratából ki is derül. Másrészt, és ez a fontosabb: a feladat megoldása szempontjából ez

teljesen lényegtelen, hiszen mindkét bemutatott jelenség (az alacsonyabb iskolázottság, és a nagyobb gyerekszám) ugyanúgy vonatkozik mind a magukat cigánynak vallókra, mind a környezetük által cigánynak minősítettekre is.

Sajnáljuk, hogy újra fel kell hívnunk a figyelmet: az eseményeket alakító tényezők feltárása kompetencia önálló tudást mér, az itt elvárt válaszok (pl. a magas munkanélküliség) valóban nem olvashatók ki a forrásokból, az ugyanis ellentétes lenne az érettségi vizsgaleírással.

A javítókulcs konkrét mondatait ért kritika arra vonatkozik, hogy nem várunk el kellő mélységű elemzést, megelégszünk a jelenségek felszínebb azonosításával. Ez igaz, ugyanis, ahogy már említettük, ez egy középszintű történelem érettségi, – melynek írásbeli feladatsorát a vonatkozó tankönyvek ismeretanyaga alapján állítottuk össze – és nem pedig szociológiai elemzés. Azt még kevésbé értjük, hogy kritikuszaink, akik eddig minden a forrásokból közvetlenül ki nem olvasható tényanyag számonkérésekor felszisszentek, miért várják el hirtelen, hogy az ország összes érettségizője ismerje a vonatkozó aktuális szakirodalom által feltárt összefüggéseket (pl. hogy a cigányok körében magasabb a munkanélküliség aránya, mint a többségi lakoságnál).

Összegzés

Válaszunkban bemutattuk azokat az okokat, amelyek az esszékhez rendelt források számának csökkentésére indítottak minket. A 2010-től bekövetkező fordulat eredményeképpen összhangba került az érettségi vizsgaleírás, a feladatok forrásai és a javítási útmutató. Kiszámítható a források száma, átlátható a pontozási rendszer. A vizsgázóktól elvárjuk a források valódi elemzését, míg az eseményeket alakító tényezők feltárása kapcsán a tárgyi tudásuk önálló rendszerezését értékeljük: ez együtt valósítja meg a kompetenciamérés és a tárgyi tudás számonkérésének dualizmusát. Mindez nem csökkentette a forráselemzés súlyát, éppen ellenkezőleg, ezáltal válik egyértelművé, hogy a tanulók képesek-e a források érdemi elemzésére.

Csapodi Zoltán
az érettségi tételkészítő bizottság elnöke
és a bizottság tagjai